

אתגר האינטרנט

יהודה ברנדס

כמו כל חידוש טכנולוגי שיש לו השפעה גם על תכנים, האינטרנט נע בין שני קטבים: אהדה לתועלת שניתן להפיק ממנו וחרדה מפני הסכנות הטמונות בו. במאמר זה אבקש להצביע מעט על התועליות, על הסיכונים ועל הבעיות הידועות, ולהדגיש את הבעיות העיקריות המחייבות התמודדות חינוכית-מערכתית עמוקה. התמודדות שאינה יכולה להרשות לעצמה להסתפק בהנחת חסמים טכנולוגיים כדי לווסת את הגלישה וסיכונה.

התועלת

מה הן התועליות שניתן להפיק כיום מן האינטרנט?

א. חיסכון בזמן – בכל המישורים. החיסכון הוא החל מכך שניתן למלא בפשטות טפסים של משרדים ממשלתיים, וכלה בכך שאין צורך לכתת את הרגליים לספרייה בשעת הלימוד, או אפילו לקום מן הכיסא ולגשת לחפש את הספר על המדף;

ב. רוחב דעת – נגישות נוחה וקלה למידע מכל הסוגים. החל מחיפוש פשוט של מושג באנציקלופדיות מקוונות שונות ברמות מומחיות שונות והניתנות להתאמה לצרכים של המבקש. וכלה בכך שהמכין שיעור בסוגיה יכול למצוא בנקל עשרות מקורות שדנו בנושא וסיכומי שעורים של מחברים וגדולים שקדמוהו;

ג. נגישות לתרבות מגוונת – מוזיקה, אמנות פלסטית, קולנוע וטלוויזיה, דברים רציניים ודברים קלים יותר;

ד. תקשורת – כלי נוח מאוד ברמות שונות לתקשורת עם אנשים במעגלים שונים. שולחים שאלה ומקבלים תשובה. קוראים בזמן המתאים. אפשר לתקשר באריכות ואפשר בקצרה, אפשר במסרים מידיים ואפשר בדוא"לים לאחר זמן. ניתן לבנות מעגלי רישות חברתיים ברמות אינטימיות שונות;

ה. הפצת דעת ברמות ובמטרות שונות; שיעורים מוקלטים ושיעורים כתובים; בלוגים; חדשות; פרסום ושיווק. נגישות לקהלים רחבים בכל רחבי תבל, בכל עת ובכל שעה.

מניתי את התועלת בקצרה, וכל מי שיש לו יד ורגל באינטרנט יכול להוסיף כהנה וכהנה. מי שאינו יודע במה מדובר יכול לשאול – מה זה ניתן לי? ומה רע בספרייה? וכי טלפון לא פחות יעיל? כבר אמרו חכמים: "אין אומרים למי שלא ראה את החודש שיבוא ויעיד".¹ אי אפשר לנהל את הדיון בנושא האינטרנט אם לא מבינים את התועלות שבו, והן אינן ניתנות להערכה ולשיפוט אם לא מתנסים בכך.²

1 תוספתא, נדה א, ה.

2 י' גודמן, "הנוער הציוני-דתי באינטרנט: צילום מצב והתמודדות חינוכית", צהר לג (2008), עמ' 85–94.

סכנות ונזקים מוכרים

כמו חידושים טכנולוגיים אחרים שיש להם נגיעה לתרבות, האינטרנט מכיל גם בעיות וסכנות.³

באופן כללי אפשר לחלק את הבעיות ואת הסיכונים של האינטרנט לשתי חטיבות עיקריות: החטיבה הפשוטה יותר – נזקים וסיכונים ישירים; החטיבה המסובכת יותר – שינוי תרבותי עקיף ומקיף.

נפתח בנזקים ובסיכונים הישירים, ונציג אותם כהיפוכן של התועלות שמנית ליעיל:

א. בזבוז זמן: האינטרנט הוא שודד זמן נוראי. המגוון העצום של תחומי העניין שנפתח בו מאפשר לכל אדם למצוא בו תעסוקה הולמת. אחד שוטט ואחר יצ'וטט, בין כך ובין כך, יכלו הדקות, השעות והימים;

ב. עודף מידע: מהפכת המידע של העת החדשה תוקפת באופן חמור ביותר – הכול פתוח ומונח לפני הגולש ואין הוא יודע במה לבחור. ישלח מילה או ביטוי לחיפוש ויקבל אין-ספור תוצאות מבלי לדעת איך להשתלט על כמויות המידע ואיך להעריך את טיבן. כך בעניין פרטי מסוים, וקל וחומר עם אינסוף המידע המקיף אותו בכל התחומים;

ג. נגישות קלה לתרבות ירודה: האינטרנט מלא בחומר שאינו ראוי. במקרה הפחות חמור מדובר בתת תרבות ירודה, להג ריקני. במקרה החמור יותר

3 א' הכהן, "שתחברנו לשלום ותגלשנו לשלום", פנים 30 (חורף 2004), עמ' 63–69. ובאינטרנט:
<http://www.itu.org.il/Index.asp?ArticleID=2054&CategoryID=579&Page=1>

ג"י רוונה, "כניסת האינטרנט לחברה הדתית והחרדית, חששות, בעיות, פתרונות", צהר כז (2007), עמ' 55–68. יש לזכור שקצב החידושים המשמעותיים לנידון דידן באינטרנט מהיר יותר מקצב כתיבת המאמרים על אודותיו.

מדובר באיסורים גמורים ובתרבות קלוקלת, וראש לכול שני אבות כל התאוות: גזל ועריות,⁴ ובלשון ימינו: אלימות ומין;

ד. תקשורת קלה מדי, המרוקנת את השיח בין בני אדם מאיכויות קודמות ומרדדת אותו לצ'אט קשקשני וחסר משמעות. תכנות מסרים מידיים וקצרים מרדדות את מושג החברות, ונוסף על כך טמונה בהן סכנה של פיתוח קשרים בלתי מבוקרים עם גורמים לא רצויים ואף עוינים, ובהם סוטים, פושעים ונוכלים ואחרים;

ה. הפצת דעת: הפצת עצמך לדעת וקבלת תפוצות דעת חסרות ערך. הראש מתמלא בשטריות וגם משתף בשטריות שלו את כל העולם כולו. איבוד ההיררכיות בין טוב ורע, בין חבר ממשי למתכתב מזדמן.

התמודדות: בין שלילה, צנזורה וחינוך

בדבר ההתמודדות עם הסכנות שהאינטרנט טומן בחובו קיימת מחלוקת גדולה בין חכמי הזמן: חכמי התורה וגם חכמי החינוך של אומות העולם. יש המגנים את האינטרנט תכלית גינוי, ובמידת האפשר גם אוסרים אותו לחלוטין, כפי שאסרו את הטלוויזיה,⁵ ולפניה את הרדיו, ולפני פניהם גם התייחסו בשלילה להמצאת הדפוס. עוד קודם שנדון מהותית בדבר הערך של גישה שוללת שכזאת, ניתן להניח כי הגישה הזאת לא תחזיק מעמד לאורך זמן, מפני הסיבה הפשוטה שאי אפשר יהיה להמשיך לתפקד בעולם בלי אינטרנט. הלחץ לא לוותר על היתרונות של הטכנולוגיה הזאת ילך ויגבר. קשה להאמין שגם העולם החרדי הסגור ביותר יוכל להמשיך להתעלם מן העובדה שמאגרים בני רבבות ספרים תורנים מכל הסוגים ומכל התקופות עומד לרשותו של כל תלמיד חכם בלחיצת כפתור. כידוע, היצר הרע, "מלך זקן וכסיל", יודע להתלבש בבגדי צדקות, והאינטרנט יכול לעטוף עצמו בהרבה מאד צדקות כדי לשכנע להשתמש בו.

4 מכות ג, טו.

5 על היחס בין שני המכשירים, ראו ד' פיקסלר, "השימוש בטכנולוגיית האינטרנט לעומת השימוש בטלוויזיה", ב"ד 20 (2008), עמ' 5-14.

יש המציעים לרסן את השימוש באינטרנט על ידי מערכות מיגון וסינון. בהצעה הזאת יש הגיון מסוים, מכיוון שהיא מבטיחה מידה של מניעה מהגעה לאתרים או חשיפה לחומרים לא רצויים. המנגנונים הללו יעילים במיוחד לבעיות שנמנו בסעיף ג, בעיות החומרים הפסולים באופן ברור: אלימות ועריות. אולם אין הם פותרים את הבעיות האחרות שמנינו בסעיפים האחרים. לפיכך יש להבין ולהפנים שהפתרון העיקרי המשותף לכל הבעיות הוא בחינוך: חינוך מבוגרים וחינוך צעירים, חינוך לצריכה מושכלת ומבוקרת. בעיניי, הדרך הנכונה להתמודד עם האתגרים ועם הסיכונים שהאינטרנט מציב היא הדרך המסורתית בישראל להתמודדות עם יצר הרע: חינוך לבחירה. כבר הארכתי בעניין זה במאמרים שונים שנדפסו מחדש בספרי "על פי דרכו",⁶ ואין צורך לחזור על כך כאן. הפתרון אינו לעטוף את הילד או את המבוגר בפשתן כאתרוג, אלא ללמדו לבחור בטוב.

על בסיס ההנחה שהדרך העיקרית להתמודד עם סיכוני האינטרנט ועם נזקיו היא דרך החינוך לצריכה מושכלת, אזי השימוש בפתרונות הטכנולוגיים לא רק שאינו מועיל אלא גם מסוכן ומטעה. הורים ומחנכים שאינם יודעים ואינם יכולים להתמודד עם האתגר החינוכי, סבורים שעל ידי התקנת חסמים טכנולוגיים הם יוצאים ידי חובת מצוות חינוך. חמור מכך, אנשים המתקשים בפני עצמם להתמודד עם הפיתויים שהכלי החדש מציב בפניהם, סבורים אף הם שדרך זו היא פתרון יעיל. הבעיה היא שיש בפתרון זה משום הסחת הדעת מן הפעולה הנכונה הנדרשת והיא עבודה חינוכית-לימודית יסודית.

המחשבה החרדית מניחה שיש לעטוף את האדם במחסומים רבים ככל האפשר מפני הפיתויים של החברה החיצונית, ולכן הקו הזה הולם את דרכה. החל מקביעת קוד לבוש מיוחד וכלה במניעת חבריה ככל האפשר מלהגיע לכל מקום שיש בו חשש ל"התקלקלות", כדוגמת הצבא והאקדמיה. כידוע, דרך המלך של החינוך הממלכתי דתי שונה: המטרה היא לעצב את הבוגר כך שיוכל לעמוד

6 י' ברנדס, "על פי דרכו", אלון שבות תשס"ט. וראו שם בעיקר את המאמרים: "עצמאות ועצמיות: חשיבותו של חופש הבחירה", עמ' 53-88; "גזרת הטלוויזיה: להתמודד או לזרוק", עמ' 169-181.

באתגרים של השילוב בחברה הכללית, לא זו בלבד שלא "יתקלקל" אלא ישפיע רוב טובה על סביבתו. מה שעשו הישיבות התיכוניות, האולפנות, ישיבות ההסדר והמכינות, הגרעינים התורניים ותנועות הנוער, בכל התחומים של השילוב בחברה הישראלית ובהתמודדות עם התרבות הסובבת, כך צריך שייעשה גם בתחום ההתמודדות עם אתגר האינטרנט, שאינו אלא ענף נוסף של העולם הזה.

קווי יסוד להתמודדות חינוכית

אין צורך להמציא מושגים חדשים בחינוך להתמודדות עם אתגרי האינטרנט אלא רק ליישם כלים מוכרים שהוכיחו את עצמם בהתמודדות עם אתגרים דומים בעבר.

א. הבנת הכלי ודרכי השימוש בו באופן ביקורתי: איך משיגים מידע, איך מנפים מידע, איך מבקרים מידע;

ב. הכרת הסיכונים ודרך הניהול שלהם: ההתמודדות עם הנטייה להתמכרות, הבנת הסיבות להתמכרות, מודעות של ההורים והמחנכים, בקרה של בני המשפחה והקרובים, זיהוי סימנים של ה"מחלה";

ג. הבנת שורשי הבעיות: מה גורם לאנשים להתמכר לשיטוט ולצ'יטוט? האם הבעיה חברתית נוצרת בגלל האינטרנט או אדרבה האינטרנט משמש מפלט מבעיה חברתית? האם האינטרנט הוא מחולל בעיית זוגיות במשפחה או שהוא מפלט ממנה?

ד. יצירת חלופות: חברתיות, תרבותיות, לימודיות.

הבעיות המהותיות של האינטרנט

כל מה שמנינו עד כאן הן בעיות שטחיות יחסית, גם אם הן מעסיקות אותנו רוב הזמן. הבעיה האמתית שמציב האינטרנט לפני דורנו היא שינוי חברתי ותרבותי עמוק, שרוב בני האדם הנחשפים אליו כלל אינם יודעים להעריך אותו, ולפיכך הם נתלים באופן אינטואיטיבי בחרדות מפני האיומים והסיכונים הגלויים לעין, מבלי דעת שבעצם מה שמטריד אותם הוא האיום על כל המוכר והידוע.

אעתיק כאן את ניסוחיו החריפים של פרופ' דב לנדאו, מרצה לספרות עברית ולשעבר מפקח בחינוך הדתי:

המחשב יוצר בעיה דומה [לטלוויזיה – שתוארה קודם לכן, י"ב] בהרגילו את המשתמש לעשות פעולות מכניות על פי הזיכרון בלא כל חשיבה. נוסף לזה העבודה מול הצד מבודדת את האדם ומרגילה אותו לעבוד עם עצמו בלא כל שיתוף חברתי. בניגוד להוראה בכיתה שיש בה אינטראקציה בין מורה לתלמיד, והתמודדות תחרותית חברתית בין התלמיד לחבריו, מתייחד איש המחשבים עם המכשיר המטומטם, והוא הופך אינדיבידואליסט, עד שמתעוררת הסכנה שהאגוצנטריות תהיה בעיניו לתכונה המעולה שבתכונות.

כמעט כל פגמי הטלוויזיה שמנינו כאן מצויים גם במחשב, על אף שיש בו גם מידה ידועה של דינמיות, ומידה כלשהי של אינטראקטיביות. עם זה, נראה שבמחשב המצב הינו בכל זאת חמור יותר, כי לא זו בלבד שאף כאן לא נוצרת כל תחרות אמת אנושית המדרבנת את הלומדים, אלא שהתחרות עם המכונה מתיימרת לשמש תחליף בעל ערך, ויצרת אשליה של למידה בחברה. אולם האמת היא, שאין המחשב מסוגל ליצור תחרות אמת, אלא תחרות מדומה או וירטואלית בלבד, כך מלמד המחשב את האדם לרמות את עצמו.

בסופו של דבר ולאמתו של דבר גם הלמידה באינטרנט אינה יוצרת איש חברה, אלא אדם בודד לחלוטין בתוך ההמון הגלובלי [...] והאדם הצומח עם הטלוויזיה ועם המחשב יהפוך, ובאמת הוא כבר הפך, יצור החסר כל רגישות חברתית.⁷

7 ד' לנדאו, "החינוך לבחירה חופשית כנבואת שקר אנטי-דתית", בתוך חופש הבחירה בחינוך, ירושלים תשס"ד, עמ' 158. בהמשך מופיע תיאור משעשע של התמודדות הפרופסור למדעי הרוח עם תקלה טכנית-תוכנית שהתרחשה בעת עבודה עם המחשב. פסקאות אלו נכתבו עוד בטרם הפך האינטרנט לכלי שימושי בכל בית ובכל בית ספר. ניתן לשער שה"מחשבופוביה" המתוארת במאמרו צברה מאז תאוצה לנוכח התעצמות השימוש במחשב ובאינטרנט בכל פינה מפינות חיינו.

בעקבות פרופ' לנדאו אפרק את הדיון לשלושה נושאי משנה:

המהפכה החברתית

לא אחת שמעתי תלונה מהורים על כך שבצעירותם הם היו יוצאים אחרי הצהריים לשחק כדורגל בחצר עם חברים, ואילו הילדים שלהם "תקועים כל היום מול המסך". זו טענה שונה מהותית מטענות ביטול התורה והזימה שהועלו קודם לכן. כאן מדובר על שינוי מהותי במרקם היחסים החברתיים. גם בדורות שלפני האינטרנט והטלוויזיה לא הקדישו מרבית הילדים את מיטב זמנם אחרי הצהריים לשקידה על תלמודם. ברור שהסקרנות של מתבגרים לנושאי המיניות מצאה לה דרך פעולה ופורקן גם קודם היות הטלוויזיה והמחשב. לפיכך איני רואה מהפכה משמעותית בכך שהאינטרנט מאפשר יותר נגישות ויותר נוחות. זהו בעיקרו שינוי כמותי ולא מהותי. לעומת זאת השינוי החברתי, כפי שתואר בעצמה מרובה על ידי פרופ' לנדאו, אכן מתרחש, ויותר מכך, כיוון תיאורו של פרופ' לנדאו חסר את החידושים הגדולים שהופיעו אחרי פרסום מאמרו: הדוא"ל, המסרונים ובעיקר הרשתות החברתיות. כיום מתרחשת ברשת אינטראקציה חברתית ערה ביותר. אלא שהיא שונה מכל מה שהכרנו שוני מהותי. הקשרים החברתיים שאדם ניהל בעבר היו פנים אל פנים ועם אנשים מסביבתו הקרובה, מהשכונה ומבית הספר. באופן נדיר היו נוצרים גם קשרי מכתבים, בדרך כלל "רע לעט" אחד או שניים. אולם כיום מתקיימת אינטראקציה חברתית רב גילית, בינלאומית, חלקה הגדול גם אנונימית, ולכל הפחות אנונימית בחלקה, שהרי ה"פייסבוק" אינו מציג באמת את פניו של האדם כפי שאפשר להתרשם במפגש אישי, אלא רק את הפנים שהוא מבקש להציג באתר. מה המשמעות של הקשרים החברתיים הללו? איזו מין חברה תיווצר לנו בתוך כמה שנים? מה טיבה של מערכת יחסים אינטימית הנוצרת בין שני אנשים המתכתבים בדוא"ל ואינם סבורים שיש בכך איסור שהרי אינם עוברים על שום איסור של צניעות: לא ייחוד ולא נגיעה? מה המשמעות של התופעה שבה אנשים הנזקקים לרב אינם פונים ישירות ובאופן בלתי אמצעי אל הרב שבקהילתם, אלא פונים לרב אנונימי, וירטואלי, שאינם מכירים כלל, או אדרבה, בוחרים לפנות אל רב מוכר וידוע שנראה להם קרוב יותר לעולמם מאשר רב הקהילה שלהם?

לשאלות האלה אין תשובות נחרצות, אולם הן מטלטלות מן היסוד את כל המבנים החברתיים המוכרים לנו. חוסר הידע וההבנה כיצד להתמודד אתן יוצרים תחושת חרדה, וגורמים לרבים לבחור בדרך של חסימת האינטרנט והתקשורת המחשבתית. קל יותר לחסום את המכשיר מאשר ללמד ילדים כיצד לפתח קשרים תקינים ומועילים באינטרנט, תוך כדי פיתוח מערכת קשרים חברתית מקבילה גם בעולם הריאלי.

מהפכת המידע

כל מורה יודע שעולם הדעת התהפך בעשור השנים האחרון. תלמידים יכולים להשיג בלחיצת מקלדת ידע שבעבר היה מצריך שעות רבות של עבודה וחיפוש. במהלך השיעור עצמו יכולים תלמידים המצוידים במחשב נייד או בטלפון סלולרי מדור מתקדם וגישה אינטרנטית למאגרי מידע להציב למורה שלל מקורות, דעות סותרות ותומכות לדעותיו מכל המינים ומכל הסוגים. קשה מאוד להעריך עבודה כתובה של תלמיד כי אי אפשר לדעת אם לא נטל את כולה או חלק ממנה מאתר באינטרנט. כל לומד בינוני מסוגל היום לנסח תשובה הלכתית מרובת מקורות, בהיקף שעד לא מכבר היה נחלתם של גאונים בודדים. העובדות האלה אינן רק פלאי טכנולוגיה. הן מחוללות שינוי עומק בתרבות, בלמידה, במושגי הדעת.⁸ אחת הבעיות היא אבדן השליטה על הידע. בימים של האנציקלופדיה העברית וספר הלימוד של בית הספר נחשף הלומד באופן שיטתי למקורות ידע מבוקרים ונשלטים על ידי המערכת ה"הגמונית" שהופקדה על הנחלת הדעת. כיום חיפוש קל באינטרנט יחשוף את המעיין למגוון דעות ומקורות ברמות שונות, שבדרך כלל אין לו דרך להעריך את טיבן ונכונותן. קל לומר שהאינטרנט מעודד לקטנות שטחית, קשה יותר לבנות תכנית לימודים שיטתית שתלמד כיצד מחפשים וכיצד בוררים מידע בעל ערך מתוך האינסוף שהאינטרנט מציע בכל נושא ועניין. החברה הבת-מודרנית עדיין לא יודעת כיצד להתמודד עם התופעות הללו, לא בשדה החינוך וגם לא בתחומי אחרים, כגון הרפואה. עולם הרפואה מתקשה

8 ב' לאו, "עשה אזניך כאפרכסת: אחריות, צנזורה ולימוד התורה בעידן מאגרי המידע", אקדמות יד (2003), עמ' 155–174.

מאוד לעבור מן העולם הישן שבו הרופא היה כל-יודע, לעולם שבו כל פציניט בעל מחשב והשכלה סבירה יכול להתמקח עם רופאו על הדיאגנוזה ועל שיטת הטיפול. אבדן הסמכות ההורית והמורית הוא תוצאה נוספת מתבקשת. כנגד כל דבר שהרב, ההורה או המורה יגידו, אפשר למצוא מקור שנראה מוסמך הסובר אחרת. קריסת מושג ה"אמת" במחשבה הבתר-מורנית איננה רעיון של פילוסופים משועממים באירופה, היא מציאות חיה וקיימת בעולם כולו.⁹ נראה שהפונדמנטליזם אינו מצליח להתמודד אתה, גם אם הוא מאיים בפצצות גרעין וחוליות טרור על שלוותו (המדומה?) של העולם המערבי. נראה שהפתרון הפונדמנטליסטי גם אינו הפתרון הראוי לאימוץ על ידי עם ישראל ותורתו, הגם שנשמעים קולות מן הסוג הזה בסביבתנו.

הגלובליזציה

התופעה של ריבוי המקורות והנגישות הנוחה אליהם, ריבוי הקשרים החברתיים, היא המשכו של הרעיון שאותו תיארו כבר עתידינים במאה העשרים – המהפכה של הגלובליזציה. יש בין התופעות של הגלובליזציה היבטים מאיימים, במיוחד על חברה דתית ולאומית. לאינטרנט יש משקל חשוב בתהליכים אלו. החשיפה לתרבויות שונות שמגיעות עד שלחן העבודה בבית – גם באמצעים תבוניים – מילוליים, וגם באמצעים חושיים וחושניים, הפועלים בעיקר על חושי השמע והראיה: המוזיקה והתמונה – לרבות התמונע. הפיכת האדם לחלק מן החברה הגלובלית, מפחיתה את עצמת הזיקות הלאומיות והתרבותיות המקומיות שלו, וממילא – נתפסת כאיום על החינוך הדתי והלאומי.

בנושא זה, כמו שני קודמיו, חסימה חלקית של האינטרנט לא תפתור את הבעיה ולא תתמודד איתה, שהרי אין דרך לחסום את האינטרנט באופן רציני מפני תקשורת עם העולם, כשם שאי אפשר לחסום את תנועת המידע בו וכשם שאי אפשר לחסום את השימוש בדוא"ל וברשתות חברתיות. כלומר, אפשר לסרס את האינטרנט עד בלי די, עד שלא יהיה יתרון משמעותי למשתמש בו על פני

9 ב' כהנא, "האינטרנט כמשל: על חינוך בצל הפוסט-מודרניזם", צהר לג (2008), עמ' 95–102.

אי-שימוש בו, דומני שלרמה כזו של חסימה אין, בינתיים, הרבה קונים.¹⁰ אם כבר מגיעים עד הרמה הזאת, פשוט מוותרים על האינטרנט. ככל שעובר הזמן מתברר שוויתור על האינטרנט הוא כמעט בלתי אפשרי ויהפוך להיות קשה יותר ויותר, מכיוון שכלי זה הולך ומשתלט לא רק על תרבות הפנאי ועל השיח המקצועי בתחומים רבים, אלא הוא הולך והופך גם להיות כלי עבודה מרכזי לטיפול בצרכים אלמנטריים של אדם בחברה, כגון שימוש בשירותים של רשויות ממלכתיות ומקומיות, בנקים וכדומה.

קריאה להתמודדות משמעותית

בעולם נכתבה וממשיכה להיכתב כל העת ספרות מחקר ועיון מקיפה על כל השאלות שדנו בהן לעיל. הדלות של הדיון בחברה הדתית בתחומים אלו, בין בשיח הציבורי בין בשיח המחנכים, נראית לפעמים מביכה. היא אינה מצליחה לעקוב אחרי ההתפתחויות ולעתים קרובות מוצאת את עצמה מנהלת קרבות מאסף כנגד תופעות שכבר השלימו את השתלטותן על המרחב הציבורי גם בתוך הציבור הדתי. מעבר לכך, השיח הדתי מעדיף להתמודד עם שאלות שנמצאות "מתחת לפנס" במקום לחפש את הבעיות במקום האמתי והמשמעותי שלהן. המלחמה כנגד בעיות הצניעות באינטרנט היא מערכה חשובה, כפי שהוזכר לעיל,

10 הרמה הגבוהה ביותר של חסימה באינטרנט רימון, המכונה "המסלול ההרמטי", מנוסחת כך: "אתה מעוניין לגלוש רק באתרים שימושיים ותורניים? במסלול זה תמצא כמות ענקית, גדילה והולכת, של אתרים באמצעותם תוכל ליהנות מהיעילות שמציע עולם האינטרנט לצרכים שימושיים ותורניים, ללא בעיות צניעות במלל או בתוכן. במסלול ההרמטי תתאפשר גלישה אך ורק לרשימה מסוימת של אתרים מקצועיים, תורניים ושימושיים בהם אין חשש שהתוכן ישא אופי בידורי או חושפני. המסלול מתעדכן כל הזמן וגדל מדי יום ביומו. במסלול זה תיחסם הגישה לרוב המוחלט של אתרי החדשות והבידור, וכן לאתרים מקצועיים או מסחריים בהם יש חשש לחשיפה לתכנים פוגעים" <http://www.neto.net.il/archive/he/caac16deac76>

יש לשים לב לכך שתחת "צרכים שימושיים ותורניים" בכמות "ענקית" יכול להיכנס מידע אין-סופי ואפשרויות תקשורת שונות, שגם אם הן צנועות ואינן מכילות תוכן פוגעני, הן אינן חוסמות את הבעיות שתוארו במאמר כבעיות המהותיות של האינטרנט, הבעיות מחוללות השינוי התרבותי העמוק.

אבל היא זניחה בחשיבותה לעומת הצורך לסגל כלי התמודדות עם השאלות הערכיות והתרבותיות הגדולות שמעמידה המהפכה של הרשת בפני החברה כולה.

נראה שריכוז הכוחות במאבק נגד האיומים הקטנים יוצר גם אשליה מוטעית שאכן מציעים פתרונות ודרכי התמודדות עם השאלות הגדולות, ולא היא. האנרגיות והמשאבים של המאבק, המחשבה ופיתוח הפתרונות מושקעים במישורים של טכנולוגיה או משמעת, פוטרים בטעות את ההורים ואת המחנכים מלעסוק במישורים המהותיים של התהליכים החברתיים העמוקים העוברים על החברה כולה, על החברה הדתית ובפרט על הצעירים שבה.

מהי אם כן הדרך הנכונה להתמודדות עם הבעיות שתוארו כאן?

ראשית, יש להכיר בעצם קיומן, ולא להסיח את הדעת באמצעות התמודדות עם הבעיות הקלות יחסית והניתנות כביכול לפתרון טכנולוגי או משמעתי; שנית, יש להבין ש"עמו אנכי בצרה". הבעיה איננה בעיה של הילדים והנוער, ובכלל לא ברור שהמונח "בעיה" הוא המונח הנכון. עדיף להשתמש בביטוי "אתגר". מדובר בהתמודדות עם תופעה חברתית ותרבותית עמוקה, המעצבת מחדש את פני העולם כולו, לרבות את פניו של העולם הדתי, בהקשרים מסוימים, לטוב ולמוטב. לפיכך ההורים והמחנכים אינם יכולים לצאת ידי חובתם בעצות ובהנחיות לילדיהם, אלא עליהם ללמוד את התחום ולהתוודע למעלות ולפגמים, להישגים ולסיכונים.

על בסיס ההנחה הזאת אפשר להתקדם הלאה לתובנה הזו: ההורים והמחנכים אינם יכולים עוד להימצא בעמדת היודעים והמבינים, בעלי הכוח ובעלי המידות, שתפקידם להשפיע מרוב טובם וחכמתם על ילדיהם. מדובר במשימה משותפת. להורים יש הרבה מה ללמוד מן הילדים, כידוע. בראש ובראשונה את עצם השימוש בכלים הטכנולוגיים החדשים. טוב יעשו ההורים והמחנכים אם יחדלו מאמירת המשפטים הארכאיים מן הסוג "כשאני הייתי ילד הסתדרתי בלי פלפון", או "אני כתבתי עבודות חקר בספרייה ובלי מחשב". זה מציב אותם מלכתחילה מחוץ למעגל הסמכות וההשפעה. המשפטים הללו נשמעים בדיוק כמו המשפטים: "סבתא שלי כיבסה ביד, בגיגית עם מים שחוממו על פרימוס ועם סבון נוקשה, והכביסה יצאה לא פחות נקייה", או תזכורות מארגז הקרח של שנות

החמישים. מי שחי בחוויה של כביסה ביד וארגזי קרח, אינו יכול להציע לצאצאיו הנישאים עצות בנושא איזה תכנית להפעיל לכביסה צבעונית והאם כדאי לקנות מקרר עם תא הקפאה צדי, עילי או תחתון. כתוצאה מכך אל יקונן אחר כך על הנתק בינו לבין ילדיו. מן המקום של הנכונות להכיר וללמוד את העולם החדש והמופלא שהילדים מתמחים בו, יכולה להיווצר תקשורת חיובית בין ילדים להוריהם. הילדים ילמדו את ההורים מהו פייסבוק ואיך מחפשים משהו ביו-טיוב, וההורים יוכלו גם לומר משהו על התכנים תוך כדי כך. לא אמירות ביקורת גורפות אלא דווקא הערות מעודנות שיישמעו היטב באזני ילדיהם.¹¹ יש לזכור שהילדים והנוער (וגם מבוגרים) מצפים להדרכה, אבל הם אינם מוכנים לקבל אותה ממישהו זר ומנוכר לעולמם.

מעבר לשאלת חינוך הילדים עומדת כמובן שאלת המהות, האמורה להעסיק את המבוגרים אך אין מניעה שישתפו בה גם את הילדים והנוער. מעשה לדוגמה: ועדת חינוך של ההנהלה הארצית בבני עקיבא דנה לא מכבר בשאלה אם להקים רשת חברתית-תנועתית באינטרנט. אחד הרבנים שהשתתף בדיון, רב שעוסק בחינוך ומעורה היטב בחיי הנוער, הביע בתחילת הדיון התנגדות חריפה לרשת החברתית, בין היתר מפני שהיא מהווה תחליף רע לפעילות בסניף. שני נציגים צעירים יותר גרמו לכך שהפך את עמדתו עד סוף השיבה. האחד היה נציג הנוער (חבריא ב – גיל תיכון), שהסביר שהגלישה באינטרנט אינה תחליף להליכה לסניף אלא השלמה לו. החברים חוזרים מן הסניף כלילה ואז רק פותחים בתקשורת הדיגיטלית. כך הם ממשיכים לשמור על קשר גם בשאר ימות השבוע שאין בהם פעילות בסניף. בעוד שבעבר נפגשו רק פעמיים בשבוע, ביום שלישי ובשבת, הרי שכעת מלבד שתי הפגישות האלה הם מקיימים קשר רציף. השני היה נציג התנועה העולמית, שהסביר שבבני עקיבא העולמית מנצלים כבר מזמן את האינטרנט כדי לשמור קשרים, להעביר חומרי הדרכה ולסייע לפעילות השוטפת,

11 ראו מאמרי "גזרת הטלוויזיה: להתמודד או לזרוק" (לעיל הערה 6), על חלוקת הקטגוריות בין אסור, לא ראוי, לא מתאים, מזיק, מעניין, מקסים, שובה לב, מטעה וכו'. כשם שהמסך צבעוני, כך הגיע הזמן שגם תגובות המחנכים וההורים תחדלנה מלנוע בין השחור ללבן, ותגענה לרמות רזולוציה הרבה יותר משוכללות.

מכיוון שהמרחקים הפיזיים בין בתי החברים או בין סניפים קטנים למרכזים הגדולים מקשים מאוד על פעילות משותפת, ואילו באמצעות האינטרנט רחוקים נעשו קרובים. בסופו של הדיון שינה הרב את דעתו, וטען שאדרבה, בני עקיבא חייבת לפתח רשת חברתית, כמובן בתנאי שתעמוד בסטנדרטים ההולמים את התנועה. הדיון עבר לפסים אחרים: מה הם אותם סטנדרטים ואיך ניתן לשמרם. הדוגמה אינה חשובה מצד תוכנה, אלא מצד החשיבות של הדיון המשותף והתפקיד המחודש שנטל כאן הרב: מעמדת המטיף לעמדת הלומד השותף לעיצוב התרבות התנועתית החדשה.

כשהצגתי גרסה מוקדמת של מאמר זה לחברים, העירו לי שאי אפשר להסתפק רק בהצגת הבעיות, מצופה מן הכותב גם להציע פתרונות. האמת ניתנת להיאמר שאין בידי פתרונות קסם. לא רק מפני קוצר דעתי, אלא מפני שער כמה שידי משגת אין בנמצא פתרונות שכאלה. אפרוירית, גם לא יכולים להיות. מדובר כאמור במהפכה חברתית ותרבותית חובקת עולם, ולכגון אלה לא רק שאין אלא גם לא יכולים להיות פתרונות מידיים. צפוי תהליך ארוך של לימוד, הטמעה, הסתגלות, ביקורת ואיזונים, ורק בעוד שנים רבות אפשר יהיה להתבונן לאחור ולסכם איך השפיעה מהפכת האינטרנט על העולם, על התורה ועל החינוך. העובדה שאין בידינו להציע פתרונות אינה אומרת שאין דרך התמודדות. קווים ראשונים לעקרונות של דרכי ההתמודדות הותוו כאן, ועוד חזון למועד.